

7. ZÁVĚR: JE OPRAVDU VĚDECKÉ STUDIUM NÁBOŽENSTVÍ PRO SMÍCH?

V jedné ze svých posledních studií se američtí sociologové Benjamin Zablocki a Thomas Robbins³¹⁷ snaží zodpovědět na otázku, zda je možné nalézt pomyslný střední bod, z něhož by bylo možné zkoumat problematiku nových náboženských hnutí bez výraznějších vlivů „polarizované arény“ současných výkladů fenoménu nových náboženských hnutí. Pokračují tím v linii studií, které se objevují od 80. let minulého století. Jednou z nich je rovněž stať Eileen Barkerové *The Scientific Study of Religion? You Must Be Joking!*³¹⁸

Barkerová v této své studii upozorňuje, že při studiu nových náboženských hnutí je třeba striktně rozlišovat mezi interpretacemi založenými na primárním výkladu sociální reality a těmi, které spočívají na sekundárním výkladu. První z nich vznikají jako důsledek přímé i nepřímé interakce jednotlivých hnutí a jejich členů s jejich sociálním okolím. Druhé jsou výsledkem popisu hnutí, který vznikl činností různého typu odborníků. Těmi nejsou jen akademičtí pracovníci (sociologové, religionisté), ale rovněž různí terapeuti, právníci nebo média, díky čemuž je obraz nových náboženských hnutí mnohdy značně zkreslený. Jde o jednu z mnoha konsekvencí toho, že sekundární výklad sociální reality vždy odráží zájmy konkrétních vykladačů.

Nejde však o nic negativního. Koneckonců samotná sociální realita není neměnná, ale je to vyvíjející se proces závisející na svém uznání ze strany jedinců a jejich skupin. Pro výzkum náboženských skupin je proto mnohem důležitější uvědomit si tento fakt jako nezbytnou podmínku a chápat tak jednotlivé metodologické přístupy a jejich výsledky především jako konstrukty.

317—Zablocki, B. & Robbins, T. (eds.), *Misunderstanding Cults. Searching for Objectivity in a Controversial Field*, Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press, 2001, s. 3–35.

318—Barkerová, E., *The Scientific Study of Religion? You Must Be Joking!*, in: *Journal for the Scientific Study of Religion* 34/1995, s. 287–310.

Cílem předcházejících stránek bylo rozkrytí některých aplikovaných přístupů a vysvětlení jejich východisek a případné poukázání na potenciální problémy, které jsou s nimi spojené. Nebo ještě přesněji vymezení základního metodologického rámce, v němž může probíhat akademické studium nových náboženských hnutí.

Na mnoha příkladech jsme tak mohli vidět, že mnohdy proklamovaná objektivita je přinejmenším poněkud relativní. Důvodem přitom nebyla pouze přílišná ideologická horlivost některých badatelů. Většinou šlo o nezamýšlený důsledek metodologické simplifikace spojené se záměnou výkladu a reality. Abychom se něčemu takovému vyhnuli, je třeba vlastní metodologické postupy, v našem případě typologie, korigovat s ohledem na vlastní zájmy a jejich reflexi, a především je chápat jako nástroje umožňující nám orientaci v problému a nikoli jeho plné pochopení. Byli bychom proto velmi neradi, kdyby předložená práce byla chápána jako potvrzení toho, že snaha o vědecký výklad náboženství je pro smích. Pro smích je spíše dogmatický přístup, nereflektující vlastní mantinely a východiska.

S přihlédnutím k výše uvedeným problémům je možné na závěr uvést několik tezí, které z naší práce vyplývají a mohou být východiskem pro další práci:

1. Třídění a vytváření klasifikací úzce souvisí s konstitucí religionistiky jako vědecké disciplíny. Jejich kritický rozbor může sloužit jako vhodný předmět pro analýzu, na jejímž základě by pak bylo možné rekonstruovat metareligionistickou archeologii.

2. Pojmy a kategorie jako „náboženství“, „sekta“, „kult“ nebo „církve“ byly chápány především ve foucaultovském smyslu jako diskursivní formace, které mají svoji vlastní historii a byly konstituovány pomocí historicky determinovaných pravidel. Každou klasifikaci je možné vnímat jako nástroj, kterým se prosazuje moc určité sociální, politické, etnické či kulturní skupiny. Snaha věci utřídit tak nemusí mít za cíl pouze tyto věci poznat, ale může rovněž znamenat touhu věci ovládat či dokonce vyloučit

3. K významným problémům, které jsou spojené s používanými klasifikacemi nových náboženských hnutí, patří jejich ideologizující konotace. Ta je zřejmá především při používání kategorií jako sekta, církve, kult.

4. Při podrobnějším pohledu zjistíme, že typologie založená na pojmech sekta, církve, kult je vytvořena pro podmínky evropských křesťan-

ských společností, v nichž jsou dominantní náboženské skupiny, církve úzce spojené s národním státem.

5. Dobrým příkladem kritické reflexe klasické sociologické typologie náboženských skupin je typologie Roye Wallise. Především je třeba ocenit snahu opustit tradiční pojmy a kategorie (sekta, církve, kult), jejichž používání může být v některých kontextech zkreslující a zavádějící, stejně jako je třeba vyzdvihnout metodologickou čistotu. Za velkou výhodu této typologie je možné považovat i to, že je specifikována s ohledem na sociální kontext vzniku a etablování jednotlivých náboženských skupin, včetně sociálního zázemí jejich členů.

6. Na druhou stranu je třeba říci, že i Wallisova typologie má některé nedostatky. Mezi tyto nedostatky patří především jistá diskrepance mezi popisovanými typy, která je zřetelná zejména při porovnání hnutí odmítajících svět s dvěma ostatními. Neméně jsou kritizovány i některé Wallisovy snahy o jistý typ genealogické generalizace, s nímž se můžeme setkat například v souvislosti s charakteristikou skupin řazených mezi hnutí přijímající svět.

7. Genealogicky založená klasifikace naráží na základní problém, kterým je proměnlivost náboženského života a dále také nedostatek relevantního materiálu, s jehož pomocí by mohla být příslušná klasifikace vytvořena.

8. Na rozdíl od přírodních věd, především biologie, kde byla evoluce vnímána darwinovsky jako jakákoli proměna spojená s modifikacemi, přejala sociální vědy spíše pojetí Herberta Spencera. Podle toho je evoluce změnou z neurčitého, inkoherentního, stejnorodého do určitého, koherentního, heterogenního, a to skrze trvalý proces diferenciací a integrací.

9. Kategorie jedinečnosti, s níž mnohé religionistické klasifikace pracují, je více ontologickou než taxonomickou kategorií. Jde o důsledek přesvědčení, že „jedinečné“ znamená především radikální diferencí, díky které zkoumaná skutečnost získává charakter zcela jiné a skutečné srovnání se tedy stává nemožné. To má bezesporu velký význam pro případnou apologii vybrané náboženské tradice či náboženského jevu, ale význam pro vědecký výklad je již značně problematický.

10. I genealogické klasifikace mají tendenci k esencialistickému zplošťování. Jde o logický důsledek toho, že takto založené klasifikace se omezují na pouhé dvě komparativní kategorie, kterými jsou identita a unikátnost.

11. Pomocí klasifikací nesrovnáváme věci, ale vztahy a aspekty. Žádné srovnání ani žádná klasifikace či taxonomie nejsou dány tím, že by se po-

rovnávané skutečnosti od sebe lišily nebo se sobě podobaly ze své „přirozenosti“. Kategorie podobnosti a rozdílnosti jsou jenom výsledky mentálních operací badatele. Z tohoto hlediska jsou všechny komparace ve své podstatě především analogické.